

CELE MAI TIMPURII MONEDE HISTRIENE DE ARGINT. CONSIDERAȚII STILISTICE ȘI ICONOGRAFICE

FLORINA PANAIT-BÎRZESCU

Studiul atrage atenția asupra stilului capetelor umane inversate de pe cele mai timpurii **emisiuni histriene de argint**, care permite o datare în perioada corespunzătoare **stilului sever** al artei statuare și totodată o limitare a ipotezelor referitoare la identificarea **divinității**. O posibilă ipoteză pledează pentru reprezentarea unui **Apollo** cu origini oraculare (**Didymeus**), având ca sursă de inspirație modele **milesiene**.

Reprezentările de capete de pe monedele histriene au constituit deja de multă vreme subiectul a numeroase studii. Unicitatea reprezentării – două capete inversate – precum și lipsa unor detalii lămuritoare au favorizat emiterea unor ipoteze dintre cele mai diverse. Studiul de față își propune încadrarea cronologică în funcție de stil și reluarea ipotezelor de identificare a divinității din perspectiva iconografiei.

Cele mai timpurii emisiuni, care au pe revers vulturul pe delfin, legenda IΣTPI într-un pătrat incus și o greutate de 8,10–8,36 g, formează o primă grupă¹, ale cărei începuturi sunt plasate de diferiți autori spre sfârșitul secolului VI² sau după 480 a.Chr.³. Pe o serie de monede (vezi fig. 1/1)⁴ redarea capetelor este mai

* Pentru sugestii și discuții mulțumesc pe această cale d-nei Maria Alexandrescu-Vianu, d-nei Vasilica Lungu și d-lui Eugen Nicolae.

¹ Pentru cronologia monedelor de argint histriene: Gh. Poenaru Bordea, în *Simposion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul, Chișinău, 28–30 mai 2000*, București, 2001, p. 10–16.

² V. Canarache, *Pontica 1*, 1968, p. 136; C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914–1970*, București, 1973, p. 25; Preda, *Dacia*, N.S. 19, 1975, p. 80. Această datare ar putea fi susținută dacă se acceptă emiterea în paralel a monedelor de bronz cu roata și a celor de argint, și totodată datarea celor dintâi spre sfârșitul sec. VI, așa cum o demonstrează un depozit monetar descoperit sub podiul templului Afroditei din zona sacră histriană, publicat de N. Conovici și Al. Avram, în *Sur les traces des Argonautes, Actes du 6e symposium de Vani (Colchide) 22–29 septembre 1990*, ed. O. Lordkipanidzé, P. Léveque, Paris, 1996, p. 253–258.

³ Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 10–11: 450–420 a.Chr., cu posibilitatea unei serii post 480/475 a.Chr., dar nu mai înainte de această dată. Numărul mic al didrahmelor din această grupă cu greutăți diferite (între 8,42 și 6,57 g) și lipsa unui tezaur compus din emisiuni de acest tip, fac imposibilă trasarea unei diagrame care să indice un vârf al greutăților în măsură să atribuie acestei grupe un sistem metrologic anume. Estimând media greutăților în jur de 8,35 g, autorul se pronunță pentru etalonul atic (8,46 g); cf. Poenaru Bordea, V. Lungu, în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu*, ed. Al. Avram, M. Babeș, București, 2000, p. 290.

⁴ Canarache, *op. cit.*, pl. 1; 3. Pentru alte exemplare ilustrate: *Histria III*, p. 254, pl.2/1; G. Iliescu, *NAC* 9, 1980, p. 65, fig. 1.

aproape de profil decât de „trois quarts” – nasul și bărbia din profil, gura doar pe jumătate, numai prezența celui de-al doilea ochi și o parte a obrazului făcând cunoscută intenția de redare din față a figurii. Dificultatea de a reprezenta ambii ochi pe chipurile întoarse spate în spate a făcut ca unul să fie incomplet și mai sus decât celălalt. Orbita oculară lipsește, ea fiind sugerată de pleoapele inferioare și superioare. Acestea sunt marcate printr-un cordon gros în relief, care înconjoară globul ocular lăsând în colțul interior adâncitura ce corespunde canalului lacrimal. Masivitatea trăsăturilor, alungirea feței, dispunerea înaltă a gurii ce evidențiază bărbia proeminentă, buzele cămoase ce dau impresia de bosumflare, caracterizează figurile stilului sever. Părul scurt într-o calotă compactă de bucle în forma unor perle, din care se mai disting doar câteva rânduri pe margine și care acoperă fruntea în linie dreaptă, este mai aproape de redarea părului *kouroi*-lor arhaici, decât de cea clasică, care preferă părul lins ce cade din creștetul capului în șuvițe unduitoare, rulat cu o bandă pe frunte și strâns la spate. Aceste particularități stilistice apropie reprezentările de pe monedele histriene de cea a lui Harmodios din grupul statuar al tiranicizilor, operă a sculptorilor Kritios și Nesiotes, datată în 477/6 a.Chr.⁵

Pe alte monede, atribuite grupelor I (fig.1/3)⁶ și II (fig.1/4)⁷ și datate între 450–420, respectiv 410–380 a.Chr., chipurile apar din „trois-quarts”. Cavitatea oculară capătă formă, cordonul ce descria pleoapele se subțiază spre colțuri, în redarea buzelor este evidentă aceeași expresie de severitate (fig. 1/2)⁸. Buclele perlate sunt vizibile pe toată suprafața calotei de păr, linia acesteia nu mai este dreaptă, paralelă cu sprâncenele, ci formează un semicerc, indiciu al persistenței arhaismului în stilul sever.

Ceea ce este de notat la acest tip iconografic este diferența de redare a părului celor două capete: frizura unuia este buclată, de genul celei descrise mai sus, a celui alt linsă (fig.1/2–5), șuvițele coborând dinspre creștetul capului spre frunte în undiri (vezi fig. 1/3), care pe unele exemplare dau impresia de păr răscolit de vânt (fig.1/5–7)⁹.

Prezența concomitentă a celor două frizuri pe monede este menită probabil să sublinieze contrastul, opoziția dintre cele două chipuri, ea nu este însă constantă, ci pare să caracterizeze un tip intermediar între cel mai timpuriu, cu bucle în formă de perle, ce apare pe monedele grupei I, și cel cu șuvițe unduite, specific emisiunilor grupei a II-a.

Aceste considerații de ordin stilistic vin să confirme emiterea în perioada 480–475 a.Chr. a monedelor grupei I, cu un tip iconografic inspirat din arta sculpturală a stilului sever.

⁵ J. Boardman, *Greek Sculpture. The Classical Period*, Londra, 1985, p. 24–25.

⁶ Canarache, *op. cit.*, pl.2; 4/3.

⁷ Poenaru Bordea, Lungu, *op. cit.*, pl. 19/13.

⁸ SNG 1993, nr. 225, pl. 8.

⁹ Canarache, *op. cit.*, pl. 4/2; 5; Poenaru Bordea, Lungu, *op. cit.*, pl. 19/11.

Fig. 1/1, 3, 5, 6 – Didrahme din grupa I, Histria (după Canarache, Pontica 1968); 1/2 – didrahmă din grupa I (după SNG 1993); 1/4, 7 – didrahme din grupa II, Orgame (după Poenaru Bordea, Lungu); 1/8 – monedă de bronz cu reprezentarea divinității fluviale Istros (după www.wildwinds.com); 1/9-12 – didrahme din grupele III-IV (după www.wildwinds.com).

Fig. 2/1-3 – Monede de bronz cu reprezentarea Dioscurilor, Ake-Ptolemais (Fenicia), Flaviopolis (Cilicia), (după LIMC 3.105, 106, 108); 2/4 – stater cu reprezentarea lui Helios, Rhodos (Head, *HN⁴*); 2/5 – stater cu reprezentarea din față a două capete de lei, Milet (P.R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/6 – stater cu reprezentarea lui Apollo, Mytilene (P.R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/7 – monedă cu reprezentarea lui Apollo, Cizic (A. Baldwin, JHS 1913); 2/8 – tetradrahmă cu reprezentarea lui Apollo (P. R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/9 – Apollo Philesios de pe relieful din Serapeionul milesian (LIMC 2. 332 c).

Ce întruchipau aceste figuri rămâne o problemă încă deschisă, pentru care s-au propus o serie de soluții. Reprezentarea neobișnuită a determinat căutarea unei identificări în afara panteonului grec. S-a propus a se vedea fie o divinitate locală, cu referire la mediul înconjurător – râu, curent marin, vânturi –, fie o divinitate a populației getice¹⁰, fie „a famous export product of Histria” – sclavi „histrieni”¹¹, fie o abstractizare¹².

Confuzia triburilor de histrieni din Adriatica cu fluviul Istros a dus la formularea unei teorii, care atribuia fluviului Istros două ieșiri: la Adriatica și la Marea Neagră. Această teorie, aflată în vogă în secolele V–IV a.Chr., a constituit primul argument pe baza căruia s-au interpretat cele două capete drept reprezentări ale celor două guri de vărsare ale Istros-ului¹³. Teoria geografică abandonată în perioada elenistică ar explica dispariția tipului capetelor duble din monetăria histriană¹⁴. În alegerea efiilor monetare determinantă este importanța acestora pentru comunitatea respectivă, importanța care se concentrează în teritoriul cetății. Astfel, s-ar putea vorbi despre divinitatea fluvială ca sursă de fecunditate a câmpurilor, iar, prin poziționarea portului la gura de vărsare, ca protectoare a cetății¹⁵.

O variantă a acestei ipoteze consideră cele două capete o reprezentare a doi curenți contrari, care controlează navigația, unul dinspre mare, celălalt dinspre fluviu¹⁶. În acest caz am avea de-a face cu personificări ale apelor dulci ale Istrosului și ale celor sărate ale Pontului. Divinitățile „fluviale” apar reprezentate prin figuri de tineri pe monedele coloniilor din Grecia Magna din ultimul sfert al sec. al V-lea a. Chr., sunt ulterioare tipului iconografic Acheloos (*menschenköpfiger Stier*) și ușor de recunoscut după atribute ce evocă mediul acvatic (raci, pești, păsări de apă, șerpi, scoici, plante, valuri schițate) sau reminiscențe ale figurii tauroforme¹⁷. Dacă pentru personificarea fluviului am avea analogii în arta greacă, deși pentru o dată mai târzie, personificarea apelor sărate ale mării ar corespunde reprezentării Pontului, o derivare a tipului Okeanos, în forma unei figuri masculine în vârstă, cu barbă¹⁸.

¹⁰ Iliescu, *op. cit.*, p. 63. Acest lucru este cu siguranță exclus pentru secolele V–IV a.Chr. într-o cetate care este cunoscută pentru faptul că și-a păstrat timp îndelungat caracterul pur grecesc.

¹¹ J. G. F. Hind, NC 10, 1970, p. 7–17.

¹² Iliescu, *op. cit.*, p. 65 crede a distinge reprezentarea ideii de apoteoză a tinereții – eterna reînnoire asigurată de succesiunea cronologică a generațiilor, o teorie filosofică a școlii stoice.

¹³ Isaac Vossius, *Observationes ad Pomponium Melam de situ orbis*, 1658, p. 38 (*non vidi*).

¹⁴ Hind, *op. cit.*, p.17: “the type is probably nothing other than a unique double personification of a youthful god”.

¹⁵ C. Weiss, *Griechische Flussgottheiten in vorhellenistischer Zeit*, Würzburg, 1984, *passim*.

¹⁶ R. Netzhammer, *Revista Catolică* 1912, p. 355–356; idem, BSNR 12, 1927, 61–64, p. 12–16; L. Ruzicka, NZ 1917, p. 103; idem, CNA 4, 1923, 1, p. 2–4.

¹⁷ P. R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*, München, 1972, pl. 13/ 38R -39R; 14/ 41–42; 54/ 151–152; 58/ 164.

¹⁸ LIMC 7.1, p. 31 și urm.

Divinitatea Istros, al cărei cult este presupus pe temeiul realității vecine de la Olbia, apare pe monedele histriene de bronz de epocă elenistică în chip de taur cu cap de om (fig. 1/8)¹⁹. Este greu de crezut că un tip iconografic apărut în epoca clasică precede unul arhaic. Această evoluție a reprezentării divinității fluviale este evidentă în cazul Gelei, unde zeul fluvial eponim reprezentat ca taur cu chip uman, cu barbă și coarne, apare în mod constant în iconografia numismatică de la începutul secolului V (490–475 a.Chr.)²⁰, pentru ca în ultimul sfert al acestui secol să fie redat în chip de tânăr²¹.

O altă ipoteză, similară celei a curenților contrari, propune a vedea în cele două capete o divinitate ianiformă a vântului. Ca analogie este menționată reprezentarea unui Boreas ianiform de pe un vas atic²². Tipul monetar histrian ar fi o *interpretatio* locală a unei astfel de divinități, pentru redarea căreia șuvițele rebele ar înlocui aripile ce însoțesc de regulă vânturile. Dispariția tipului monetar s-ar explica prin pierderea, odată cu înnisiparea portului, a semnificației reprezentărilor monetare ale vânturilor²³.

În primul rând Boreas, personificarea vântului de nord, este înfățișat în arta greacă ca o figură matură cu barbă²⁴. Pletele așa-zis răvășite, ce ar indica o astfel de zeitate, apar pe monedele de argint din grupele III–IV (fig. 1/10–12), ele fiind o dezvoltare târzie a unui tip iconografic (grupa I), care inițial nu sugera acest lucru. Singurul exemplar, care ar caracteriza o divinitate a vântului – obrazii umflați –, este o excepție (fig. 1/9). Pe de altă parte, procesul de înnisipare a portului început în epocă elenistică, care ar fi afectat simbolistica monetară, nu pare să fi fost atât de radical încât să împiedice funcționarea acestuia în următoarele secole de existență a cetății.

Lipsa spațiului dintre cele două fețe creează impresia alipirii celor două capete, redarea din trei-sferturi spate în spate fiind preferată probabil din dorința de a sublinia apartenența acestora la un singur trup. Este posibil ca forța de expresie a figurii privite din față să fi favorizat alegerea acesteia în locul profilului²⁵, creând reprezentarea unică a unui cap ianiform redat din față, pentru a cărui ambivalență

¹⁹ Pick, p. 167, nr. 468, pl. 2/ 26. Pentru ilustrație în care aspectul tauromorf al divinității fluviale Istros este evident vezi www.wildwinds.com: cap cu barbă și coarne, redat din trei-sferturi, gâtul plasat cu mult mai sus decât normal pentru un corp uman.

²⁰ Franke, Hirmer, *op. cit.*, pl. 55/ 155, 156.

²¹ *Ibidem.*, pl. 58/ 164–166R.

²² A. B. Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion*, I, Cambridge, 1914, p. 388, fig. 286–288.

²³ Pick, p. 149: „die Darstellung von Windgöttern oder eines Windgottes”.

²⁴ LIMC 3.1, p. 133 și urm.

²⁵ K. P. Erhart, *The Development of the Facing Head Motif on Greek Coins and Its Relation to Classical Art*, New York – London, 1979, p. 274: “It was an expedient of cultic imagery that the facing head motif was first developed for there exists no better vehicle for conveying hieratic and demonic associations. Deity and demon alike were most powerful and impressive if encountered face to face and in pictorial art only the facing head allowed direct confrontation between image and viewer. The facing head was, in effect, the pictorial equivalent of the cult image in the round. It could express more ably than the profile head the presence or actuality of deity or demon, for immediacy was potency”.

s-a recurs la inversarea unuia din capete. Este de asemenea posibil ca această alipire să se fi produs ca urmare a necesității rezolvării unei probleme legate de repartizarea figurilor în câmpul monedei.

Un cap ianiform presupune apartenența celor două fețe la un singur cap, al cărui gât este redat tocmai pentru a evidenția acest lucru. Iar exemplele nu lipsesc în numismatica secolului V a.Chr. în Mysia – la Tenedos și Lampsakos²⁶, unde hieratismul feței văzute din față nu pare să fi fost un impediment pentru reprezentarea capului cu două fețe. Ambiguitatea reprezentării lasă nerezolvată chestiunea inițială de la care se pornește în identificarea personajului reprezentat, și anume dacă trebuie văzută o singură divinitate cu două aspecte sau două divinități distincte.

În direcția celei de-a doua variante se înscrie ipoteza după care cele două capete sunt o reprezentare a gemenilor divini, a căror natură – divină și muritoare – ar fi exprimată prin inversarea unuia dintre capete și prin redarea diferită a părului²⁷. În colonii milesiene, la Olbia²⁸ și Naukratis²⁹, cultul Dioscurilor este atestat de graffiti încă din perioada arhaică. La Istros cea mai timpurie evidență este un graffito din secol IV a.Chr.³⁰. Însă, în iconografia numismatică aceștia apar târziu, în perioada elenistică și romană, și întotdeauna însoțiți de elemente care îi fac ușor de identificat. Pentru secolul V a.Chr. lipsesc aproape cu desăvârșire din arta sculpturală³¹. Cele mai multe reprezentări sunt cunoscute grație picturii ceramice. Dioscurii apar în diferite contexte, la fel ca o mulțime de alți *heroi*³². Pe monede predomină reprezentarea figurii întregi în diverse ipostaze statuare, ținând cu o mână lancia, iar cu cealaltă căpăstrul calului, cu mantie fluturând, bonetă frigiană, iar deasupra capetelor stele între care apare o semilună. Când sunt redade doar capetele, acestea apar fie ca profile suprapuse (fig. 2/1)³³, fie afrontate (fig. 2/2)³⁴,

²⁶ Franke, Hirmer, *op. cit.*, pl. 202/727, drahmă 480–460 a.Chr., 5,31 g, iconografia de inspirație ateniană.

²⁷ M. Golescu, BSNR 27–28, 1933–34, 81–82, p. 94–96; V. P. Alekseev, în *Numismatika antičnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1982, p. 109–111; S. de Haas, NAC 18, 1989, p. 55–77.

²⁸ A. S. Rușjaeva, *Religija i kul'ty antičnoj Ol'vii*, Kiev, 1992, p. 116–117, fig. 36/1–15; idem, în *Ancient Civilisations from Scythia to Siberia. An International Journal of Comparative Studies in History and Archaeology* 1, 1994, 1, p. 93, fig. 6/6–8.

²⁹ W. M. Flienders Petrie, *Naukratis. Part I. (1884–1885)*, London, 1888, p. 62, nr. 665, 667, 675–682, 690.

³⁰ Al. Suceveanu, StCl 7, 1965, p.275, nr. 5.

³¹ Pentru reprezentări sculpturale la Histria: M. Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, București – Paris, 2000, nr. 178–183, pl. 73–74, toate de epocă elenistică.

³² LIMC 3, p. 590.

³³ 1) LIMC 3, nr. 8, octoboli AR din Bruttium, datați 282–203 respectiv 215–213 a.Chr., av: busturi drapate ale Dioscurilor cu piloi laureați și stele, spate cornul abundenței, rev.: Dioscurii în galop spre dr., stele, chlamide, palma ridicată în semn de salut; 2) LIMC 3, nr. 105, AE, Ake-Ptolemais (Fenicia), ante 132 a.Chr.; av.: capete laureaate ale Dioscurilor spre dreapta, deasupra stele; rev.: cornul abundenței.

³⁴ 1) LIMC 3, nr. 102, AE, Flaviopolis (Cilicia), Antoninus Pius 156–157 p.Chr., busturi afrontate ale Dioscurilor, drapate, cu pilos și stea; 2) LIMC 3, nr. 106, AE, Flaviopolis (Cilicia), Domițian 89–90 p. Chr., rev.: busturi afrontate ale Dioscurilor surmontate de câte o stea.

fie din față (fig. 2/3)³⁵. Din aceste ipostaze nu reiese ideea de contrar, ci mai degrabă de egal; faptul că unul aparținea Hadesului, iar celălalt Olimpului nu pare să fi constituit un motiv definitoriu.

Head a interpretat capetele drept Dioscuri într-o primă ediție a lucrării sale, revenind asupra subiectului în ediția din 1911³⁶, unde constată dosarul subțire pentru vremea aceea al cultului Dioscurilor la Histria, și, pe baza analogiei cu monedele contemporane din Asia Mică, propune a se vedea reprezentarea celor două aspecte ale Soarelui, care apune și răsare (*Tag- und Nachtspekt*)³⁷. Numai că monedele la care se face referire aparțin grupelor târzii, stilul lor fiind probabil inspirat din reprezentările lui Helios de pe monedele rhodiene din sec. IV (fig. 2/4)³⁸. Nici dosarul cultului lui Helios la Istros nu este o bază care să susțină o astfel de ipoteză. Capul colosal, ce ar fi aparținut statuii de cult, a fost recent reconsiderat ca aparținând unei statui ce înfățișa pe Mithridate³⁹, iar monedele histriene de epocă elenistică cu reprezentarea unui cap cu nimb de raze, identificat drept Helios, dacă nu sunt o preluare din repertoriul iconografic rhodian, sunt un argument insuficient pentru a afirma existența cultului acestuia la Istros⁴⁰.

Asemănarea reprezentărilor lui Helios și Apollo, al căror cult se contopește în cetățile din Asia Mică, îndeosebi Rhodos și *peraia*, aduce în sprijinul ipotezei identificării unui Apollo-Helios dosarul apreciabil al cultului lui Apollo la Istros, la care se adaugă reprezentarea de pe revers⁴¹ și simbolistica semnelor premonetare histriene (în formă de vârf de săgeată, respectiv frunză de laur)⁴². Însă, această contopire și reprezentările monetare ale lui Apollo-Helios, ce apar în sec. IV a. Chr.,

³⁵ 1) LIMC 3, nr. 103, AE, Seleukos I, Nisibia, 312–280 a. Chr., av.: busturile Dioscurilor din față într-un inel perlat, capete alungite spre vârf ceea ce ar indica existența unor piloi, greu vizibili datorită stării avansate de uzură; 2) LIMC 3, nr. 108, gemă, sardoniu, 150–100 a. Chr., busturi ale Dioscurilor din față, deasupra câte o stea, părul de lungime mijlocie, colier cu amuletă, lance; 3) LIMC 3, nr. 100, pe un opaiț de lut, 90–140 p. Chr., busturi ale Dioscurilor cu pilos și stea, din 3/4 spre stânga.

³⁶ B. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*², Oxford, 1911, p. 274.

³⁷ Ipoteză căreia i se alătură și V. Bude, BSNR 20, 1925, 55–56, p. 40–45.

³⁸ B. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*¹, Oxford, 1887, p. 539, fig. 312.

³⁹ Alexandrescu-Vianu, în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu*, ed. Al. Avram, M. Babeș, București, 2000, p. 274–281.

⁴⁰ Cu atât mai puțin existența neîntreruptă a cultului „seit der ersten Münzprägungen (...) bis zum Aufhören der lokalen Münzprägungen”: Netzhammer, BSNR 27–28, 1933–34, 81–82, p. 122–127.

⁴¹ Reprezentarea de pe revers, vulturul pe delfin, ar putea oferi indicii pentru descifrarea divinității cu care era asociată. Ambele simboluri animaliere sunt puse în diverse contexte în legătură cu Apollo. Evocatoare este imaginea din imnul homeric (*Către Apolo (I)* vers. 400-440), în care Apollo cu înfățișare de delfin „conducea slujit de vânturi” nava negustorilor cretani spre locul viitorului sanctuar-oracol de la Delfi. Din această perspectivă trebuie înțeleasă și reprezentarea vultur pe delfin de pe monedele histriene, olbiene și sinopeene – o amintire a colonizării sub egida lui Apollo, iar nu o inspirație din natura înconjurătoare cum propune Preda, *Dacia* 19, 1975, p. 85.

⁴² G. Severeanu, BSNR 15, 1920, 33–36, p. 20–27; Bude, *op. cit.*, p. 40–45; Netzhammer, *op. cit.*, p. 122–127; P.I. Karâșkovski, VDI 4, 1961, p. 110; Poenaru-Bordea, *op. cit.* (supra nota 3), p. 11: „un Apollo dublu cu virtuți de Helios”.

sunt ulterioare tipului capetelor de pe monedele histriene ale grupei I. Dacă Apollo este cel reprezentat, atunci am fi mai tentați să vedem aspectul principal sub care era venerat, respectiv Apollo Ietros – Ἰστρο μεδέων⁴³–, iar nu unul pentru care nu există nici un fel de indiciu.

Revenind la monedele cele mai timpurii, singurul lucru care se poate afirma cu certitudine este că acestea înfățișează capete de *kouroi*. Dintre toate divinitățile masculine imberbe, Apollo este cel mai bine reprezentat în sculptură (ipostaza de *kouros* fiindu-i caracteristică) și pe monede. Lipsa cununii de laur, a unei coafuri deosebite cu plete lungi și prezența a două capete în loc de unul singur fac dificilă identificarea clară a lui Apollo. În ceea ce privește lipsa celor două elemente de recunoaștere, acestea nu apar întotdeauna. Pe monedele de argint de la Mytilene din a doua jumătate a sec. V a.Chr. capul lui Apollo este redat din profil, cu părul scurt legat cu o *tenia*, care în variantele primei jumătăți ale secolului următor este înlocuită de cununa de laur (fig. 2/6)⁴⁴. Pe monede din Cizic (fig. 2/7)⁴⁵ și Leontinoi (fig. 2/8)⁴⁶, tot din a doua jumătate a sec. al V-lea, capul lui Apollo este redat din trei-sferturi, respectiv profil, cu păr scurt și cunună de laur.

Dublarea capului ar putea exprima ipostaza oraculară de *tetráotos* a zeului, venerat sub această formă rară și bizară, cu două capete și patru mâini, în Frigia și Laconia⁴⁷, ceea ce ne-ar determina să avem în vedere mai degrabă pe Didymeus, mai aproape cronologic de momentul conceperii tipului monetar decât Helios.

În această perioadă, 499–494 a.Chr., este realizată de către Kanachos statuia, probabil de cult, a lui Apollo Philesios de la Didyma⁴⁸. Acesteia îi este caracteristic părul buclat redat prin așa numitele „perle”, care apar în diferitele copii în câteva rânduri mai ales deasupra frunții. Părul redat ca o calotă de bucle este evident pe reliefurile din Serapieion-ul din Milet (fig. 2/9)⁴⁹. Coroana de lauri și haloul, ce însoțesc o altă reprezentare de pe reliefurile din teatrul milesian, sunt adăugiri târzii. Câmpul restrâns al monedei nu a permis reprezentarea pletelor și s-ar putea crede că s-a renunțat la acest detaliu în favoarea redării celor două fețe.

Motivul redării a două figuri lipite spate în spate nu este străin iconografiei numismatice milesiene din secolul VI a.Chr. (fig. 2/5)⁵⁰. Gruparea antitetică, prin adosarea protomelor de lei și tauri, frontale sau din profil, apare pe cele mai timpurii emisiuni milesiene, și este urmată în secolul următor de reprezentarea unui cap de leu, în loc de două.

⁴³ L. Dubois, *Inscriptions grecques dialectales d'Olbia du Pont*, Geneva, 1996, nr 58; S. A. Rusjaeva, Ju. G. Vinogradov, în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques, Hommage à Petre Alexandrescu*, București, 2000, p. 231.

⁴⁴ BMC-Greek 1894, p. 184, nr. 3–7, pl. 37/10–13.

⁴⁵ A. Baldwin, JHS 1913, pl. 1/31.

⁴⁶ Franke, Hirmer, *op. cit.*, pl. 9/27, 26V.

⁴⁷ Cook, *Zeus. A Study in Ancient Religion*, II.1, Cambridge, 1925, p. 322, nota 6, Diogenianus Gram., *Paroemiae* 2.5.3: < Ἄκουε τοῦ τέτταρα ἔχοντος ὤτα. > ἐπὶ τῶν πολλὰ εἰδῶτων καὶ πολλὰ ἀκουόντων· τὸν γὰρ Ἀπόλλωνα Λακεδαιμόνιοι τετράωτον ἴδρυσαν.

⁴⁸ V. M. Strocka, JDAI 117, 2002, p. 81–125.

⁴⁹ LIMC 2, nr. 322c.

⁵⁰ Franke, Hirmer, *op. cit.*, p. 130, pl. 177/588.

Indiferent de divinitatea ce ar fi reprezentată, aceasta trebuie văzută în contextul iconografiei numismatice a epocii – gorgone, lei, grifoni, care întruchipează în arta statuară forțele protectoare ale mormintelor, porților, drumurilor. Zeitatea aleasă pentru efigia monetară este nu întâmplător și zeitatea protectoare a cetății. Și din această perspectivă, punându-se întrebarea în ce măsură pot reprezenta diversele divinități propuse de ipotezele mai sus menționate divinitatea protectoare a Istrosului, până la noi evidențe, rămâne cu cele mai mari șanse de probabilitate ipoteza reprezentării unui Apollo „dublu”, având ca sursă de inspirație modelele milesiene.

THE EARLIEST HISTRIAN SILVER COINS. STYLE AND ICONOGRAPHY

ABSTRACT

The study points on the style of several Histrian silver coins. The resemblance with some masterpieces of the Sever style sustains an earlier dating towards 480-475 BC. The hypotheses for the identification of the represented deity are reviewed from the perspective of the iconography. A possible identification points to the main deity of Histria, an Apollo with oracular origins, reproduced after Milesian models.

ILLUSTRATION

Fig. 1/1, 3, 5, 6 – Didrahmas, 1st group, Histria (after Canarache, Pontica 1968); 1/2 – didrahma, 1st group (after SNG 1993); 1/4, 7 – didrahmas, 2nd group, Orgame (after Poenaru Bordea, Lungu); 1/8 – bronze coin with the depiction of the river-god Istros (after www.wildwinds.com); 1/9–12 – didrahmas, 3rd – 4th group (after www.wildwinds.com).

Fig. 2/1–3 – Bronze coins with the depiction of Dioscouri, Ake-Ptolemais (Fencia), Flaviopolis (Cilicia), (after LIMC 3.105, 106, 108); 2/4 – stater with the depiction of Helios, Rhodos (Head, HN); 2/5 – stater with the frontal depiction of two lion heads, Milet (P.R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/6 – stater with the depiction of Apollo, Mytilene (P.R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/7 – coin with the depiction of Apollo, Cizic (A. Baldwin, JHS 1913); 2/8 – tetradrahma with the depiction of Apollo (P. R. Franke, M. Hirmer, *Die griechischen Münzen*); 2/9 – Apollo Philesios, relief from Serapeion, Milet (LIMC 2. 332 c.).